

УДК 378.013+784

Ло Чао

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

ФЕНОМЕН ПЕРСОНІФІКАЦІЇ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ ТВОРУ У ВОКАЛЬНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті проведено теоретичне дослідження феномену персоніфікації щодо його висвітлення в мистецтвознавчій та музично-педагогічній літературі. Визначено методологічний підхід, у межах якого, шляхом застосування дескриптивного методу в процесі герменевтичного аналізу твору вокального мистецтва, художній образ трактується як персоніфікація глобальної авторської ідеї, укладеної в безлічі смислів (психолого-емоційному, культурологічному, соціально-історичному, художньо-культурному та ін.). Доведено, що імплементація принципів персоніфікованого підходу в процес вокальної вузівської підготовки сприяє підвищенню рівня художньої грамотності майбутніх педагогів-музикантів.

Ключові слова: персоніфікація, художній образ, твір вокального мистецтва, майбутні вчителі музики.

Постановка проблеми. Питання осмислення художнього образу твору мистецтва на сьогодні є актуальнішим у музичній педагогіці. Це пов'язано з тим, що завдяки поширенню впливу інформаційного поля стрімко розвивається аналітико-диференційований бік мислення сучасних дітей. І на сьогодні вчитель не може обмежуватися поверховим ознайомленням учнів із музичним мистецтвом та комплексом традиційних, дещо стереотипних методів аналізу його художніх образів. Отже, актуалізується необхідність збагачення професійного тезаурусу майбутніх учителів музики інформацією про значення і смисл художніх образів творів мистецтва як феноменів, що втілюють у собі різноманітні аспекти буття людини в історичній та сучасній проекції.

У процесі роботи над художнім образом твору мистецтва перед майбутнім учителем постає проблема освоєння великої кількості інформації з різних галузей знань (художньої, психо-емоційної, соціально-історичної тощо). Для вирішення цього питання доцільно звернутися до розробок аналітичної психології, яка свідчить про те, що людина, стикаючись із необхідністю засвоювати складну абстрактну інформацію несвідомо прагне персоніфікувати її на об'єкт, таким чином полегшуючи процес інтегрування інформації у свідомість [2]. З цією особливістю функціонування людського мислення пов'язане значне поширення феномену персоніфікації в міфології та мистецтві стародавніх людей. Ми

вважаємо, що цю саму особливість можна використовувати в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців музичної освіти, спираючись на принцип персоніфікації, завдяки якому *художній образ* трактується як *персоніфікація*, денотатом якої є комплекс художньої, соціокультурної та іншої інформації з різних галузей антропо-соціо-культурного знання.

Між тим, персоніфікація, яка є художнім методом у мистецтвознавстві, також має педагогічний потенціал у розкритті художнього образу. Це потребує теоретичного осмислення й обґрунтування.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукових джерел показав, що вивченню феномену персоніфікації присвячувалися праці дослідників, починаючи з античних часів. Ще Аристотель у «Поетиці» згадує про особливе виражальне значення цього художнього прийому в літературі [3]. З тих часів ученими-лінгвістами досліджуються аспекти персоніфікації, в її аристотелевському розумінні, до сьогодні (М. Гаспаров, Ю. Логвіненко, Л. Мацько, Н. Сирма, Є. Трет'якова, І. Юзькевіч). Як феномен світосприйняття розглядають персоніфікацію дослідники від філософії (Можейко, Потєбня, С. Воскресенська та ін.). Персоніфікація в живопису також вивчається (О. Буличова, І. Черніченко).

Чималий інтерес виявлено до персоніфікації вченими в галузі музикознавства та музичної педагогіки. В основному, наукову увагу дослідників звернено до персоніфікації образів персонажів творів інших видів мистецтва – літератури, живопису, народної творчості. Наприклад, А. Голованьова досліджує персоніфікації образів картин Вільяма Блейка в музиці Н. Смірнова, музичні персоніфікації міфологічних персонажів слов'янських казок вивчені І. Уховою. Семантичні особливості персоніфікацій образів Смерті, Любові та ін. у музичному мистецтві різних культурологічних епох розглядалися Г. Тараєвою.

Також проводилися дослідження цього феномена і в більш широкому культурологічному контексті. Наприклад, М. Тимошенко трактує композиторську творчість як персоніфікацію ціннісного культурного досвіду; В. Суханцева розглядає художній стиль як персоніфікацію культури, а тип мелодики – як персоніфікацію композиторського стилю тощо.

Таким чином, персоніфікація розглядається вченими як культурологічне явище, вивчення якого за допомогою дескриптивного аналізу його семантичних одиниць актуалізує комплекс інформації художнього й соціально-культурного характеру, наближає до розуміння глобального змісту твору мистецтва в його культурно-історичному контексті.

Унаслідок цього нам представляється можливим розглядати персоніфікацію як принцип розширення спектру аналітичних прийомів осмислення художнього образу в процесі творчої діяльності майбутніх фахівців музичної освіти, пов'язаної з інтерпретацією творів вокального мистецтва.

Мета статті – провести теоретичне дослідження феномену персоніфікації щодо його висвітлення в мистецтвознавчій, музично-

педагогічній літературі та визначити методологічний підхід до прочитання та розуміння художнього образу твору вокального мистецтва як *персоніфікації* комплексу соціокультурних смислів.

Виклад основного матеріалу. Етимологія терміну персоніфікація походить від латинського *persona* (особа) і *fasio* (роблю). У довідковій літературі персоніфікація часто розглядається як поетичний прийом, що полягає в перенесенні ознак особи на предмети, речі, явища, тваринний і рослинний світ [7].

Особливого значення феномен персоніфікації набуває в усній народній творчості, казках, байках, міфології. Це пов'язано з тим, що на ранніх етапах розвитку людства роль домінувального фактору в процесі пізнання відіграло не наукове емпірико-теоретичне дослідження, а чуттєве сприйняття. Людина сприймала природні або суспільні явища у вигляді подібних собі істот, наділених розумом і діючих із власної волі. Досліджуючи природу міфу з філософсько-лінгвістичної точки зору, О. Потебня вказував на існування так званого «міфічного мислення», у межах якого зв'язок між образом явища та його значенням не потребує доведення, як у науці, а є «безпосередньо переконливим» [11, 259]. Таким чином, характерний для античної філософії принцип невіддільності образу речі від самої речі проявився в міфології через феномен уособлення абстрактних явищ в образах античних богів. М. Можейко зазначає, що в архаїчній грецькій культурі боги не стільки особистості, скільки персоніфікації (втілення) тієї чи іншої стихії (Тетіс – моря, Гея – землі, Аполлон – сонця, Тонатос – смерті, Агатодаймон – персоніфікація благополуччя й достатку тощо), або пізніше – відповідної господарської функції (Асклепій – лікування, Артеміс – полювання, Гефест – ковальської справи тощо) [9, 126].

В образотворчому мистецтві прийом персоніфікації також широко застосовується – численні персоніфікації Смерті в живопису Середньовіччя та раннього Відродження. Відомі персоніфікації Меланхолії і Філософії в гравюрах Альбрехта Дюрера, персоніфікації Вечора, Дня, Ночі в роботах Антона Рафаеля Менгса, персоніфікація Свободи (Е. Делакруа), персоніфікація Слави (Б. Строцці), навіть персоніфікація Німеччини (К. Кольер) тощо.

Персоніфікація як художній прийом виступає ознакою процесу становлення художньо-творчого мислення заснованого на символізмі.

З персоніфікацією пов'язаний жанр портретного живопису *парсуна*, що поширився в XVII ст. у країнах східної Європи – Росії, Україні, Польщі, Білорусії. Цей жанр отримав свою назву завдяки наявності в ньому екстраординарного на той момент інтересу до людини – «персони». Як відомо, живопис «допарсунного» періоду – це, в основному, ікони, виконані в суворій відповідності з архаїчними церковно-слов'янськими догматами, що регламентували всі аспекти іконопису: композиція, пози, убогий колорит, відсутність реалістичності – святий на іконі був не звичайною людиною, але

образом – іконографічним «оглавним», «оплічним» тощо ликом. Цікаве спостереження О. Давидової – вчена акцентує увагу на тому, що в середньовічному живопису персонажі і предмети «означали не стільки самі себе, скільки весь клас аналогічних явищ» (рід, спільність, лик святих). Тому, зароджене в парсуні прагнення відобразити особистість самодостатню, здатну до усвідомлення власної індивідуальності, стало художнім завданням, у процесі вирішення якого формувалися абсолютно новаторські для східнослов'янського портретного живопису того часу підходи: увага до деталей конкретного середовища, що оточувало портретованого, розширення колориту, поглиблення простору, зображення рис обличчя й фігури реальної людини [4, 16; 8, 10]. За визначенням дослідників, останнє найбільш яскраво проявилось в російській парсуні, тому що період її поширення збігся з періодом скасування міщинства, унаслідок чого в суспільстві позначилася необхідність самоствердження особистості незалежно від ступеню благородства її походження [4, 15].

У мистецтві зміцнення інтересу до людини, «персони», пов'язане з розширенням спектру засобів художньої виразності, а також із глибоким осмисленням індивідуальних рис особистості в контексті соціально-культурних умов її існування. Отже, і персоніфікація, як художній прийом, у якому поняття «персона» відіграє основну роль, є художнім образом, кожна індивідуальна риса якого – уособлення тієї чи іншої ознаки безлічі значень. Таким чином, особливого сенсу набувають індивідуальні характеристики художнього образу, барвистість, повнота й переконливість їх «промальовування» специфічними засобами виразності того чи іншого виду мистецтва.

Н. Істоміна зауважує, що створення твору мистецтва зумовлено комплексом історичних факторів і є «втіленням загальної духовної потреби» суспільства [5]. У свою чергу, М. Смірнов, задіявши ремінісцентний метод, досліджує музичний твір як втілення цілого комплексу художніх, культурологічних, історичних, національних феноменів, що відобразилися у специфіці музичної мови композитора – у характері тематизму, у типі музичної драматургії, в особливостях художніх прийомів [12, 165–310]. У той самий час А. Кузнецова, розглядаючи художні образи персонажів «Чарівної флейти» В. А. Моцарта, оцінює їх як персоніфікації суб'єктивних ціннісних і культурологічних уявлень автора, поглядів просвітницької ідеології і, одночасно, масонської концепції світоустрою [6, 153–155].

Отже, якщо осмислювати художній образ, з огляду на всі ці аспекти, то герой опери, наприклад, трактується вже не тільки як персонаж, але і як *персоніфікація* специфічних особливостей творчості композитора, характерних ознак культурологічної епохи, художнього стилю, жанру тощо. У зв'язку з цим концепція трактування художнього образу як персоніфікації комплексу смислів розширює межі осягнення й осмислення твору мистецтва.

У контексті нашого дослідження постає інтерес щодо імплементації принципу персоніфікації як *педагогічного* принципу та водночас художнього прийому в процесі вокальної підготовки майбутніх учителів музики.

Як відомо, виконання вокального твору будь-якого жанру, будь-то арія, романс або пісня, вимагає перевтілення, «вживання» у художній образ. Це основоположний принцип художньо-творчої діяльності, пов'язаної з інтерпретацією вокальних творів – виконавською або педагогічною. Так, наприклад, Н. Овчаренко наголошує на необхідності оволодіння студентами артистично-сценічними прийомами вираження емоцій персонажу в межах реалізації «специфічно професійного принципу творчого виконавства», прихильність якому важлива для ефективної підготовки майбутніх фахівців до вокально-педагогічної діяльності. В якості основної умови реалізації цього принципу вчена визначає семіотично-герменевтичний аналіз, націлений на виявлення, а також інтерпретацію сенсу музичного твору й вокально-сценічне *перевтілення* [10, 252–253].

Водночас, творча інтерпретація вокального твору не обмежується перетворенням у персонаж і передачею його індивідуальних рис і емоцій, але передбачає втілення – *персоніфікацію* в художньому образі більш широкого контексту – творчого задуму композитора, стратегію драматургії, жанрову специфіку, соціально-культурний фактор, національні особливості тощо. У зв'язку з цим, доцільно розглядати персоніфікацію як прийом розширення меж осмислення художнього образу в процесі творчої діяльності майбутніх учителів музики, пов'язаної з вокально-виконавською та педагогічною інтерпретацією творів мистецтва.

Подібну точку зору виявляє С. Давидова, розцінюючи інтерпретацію як метод дослідження «символічного, тобто нескінченного змісту твору», через осягнення внутрішнього сенсу, логіки його розвитку, соціально-культурного підґрунтя, а також указує на виконувану інтерпретацією функцію перекладу культурного змісту зі знакових форм у реально-конститутивні, функціональні форми культури [4, 9].

Між тим, існують такі семантичні одиниці музичної лексики, за якими закріплений художній смисл, що не потребує доведення. Йдеться про лейтмотиви, лейттеми та лейт-тембри – музичні семантичні одиниці, що втілюють ідеї та поетичні образи. Саме в таких музично-текстових структурах досить чітко проявляється сутність персоніфікації як художнього прийому. Досить згадати «Кільце Нібелунгів» Вагнера, де за допомогою лейтмотивів персоніфіковано навіть предмети (спис, меч тощо) і явища природи (вода, вогонь, ліс) [6, 155]. З іншого боку, у творчості Н. А. Римського-Корсакова ми спостерігаємо віртуозне використання тембральних якостей оркестрових інструментів для створення персоніфікованих лейтмотивів (флейта Снігуроньки, сопілкові тембри Леля, скрипка Шехерезади тощо).

У вокальному мистецтві взаємодіють дві семіотичні системи – музична та вербальна. Це розкриває додаткові художньо-виражальні можливості, у той самий час, ускладнює процес прочитання та інтерпретації, тому що вимагає не лише лінгвістичної обізнаності та ерудиції, а й знань специфіки семантичної взаємодії різних художніх систем.

М. Алексеева стверджує, що в процесі синтетичної взаємодії двох художніх мов чуттєво-абстрактний початок (музика) функціонально доповнюється логічно-понятійним (слово), що й конкретизує роль музично-семантичних одиниць, які виступають як «смыслозвуківі узагальнення» – фрагменти, що досягають рівня умовних знаків. Йдеться про різновиди сукупностей звуків, наділених конкретним ідейним значенням, серед них учена зазначає: ладотональні особливості, асоційовані з певними емоційними станами; «жанрові цитати і фрагменти, що складають музичну мову певної культури»; лейтмотиви та їх взаємодія, що структурує драматургію; тембральні забарвлення, що викликають стійкі асоціації [1, 16]. Тобто, звукокомплекси – мотиви, теми та інші семантичні одиниці наділені конкретними ідейними значеннями. Отже, дескриптивне вивчення семантичних одиниць вокального мистецтва, їх прихованих смислів, наближує до розуміння ідеї, втіленої в художньому образі, який сприймається як персоніфікація цієї ідеї.

Таким чином, підхід, у межах якого художній образ розуміється й інтерпретується як персоніфікація авторської ідеї, укладеної в безлічі смислів (психолого-емоційному, культурологічному, соціально-історичному, художньо-культурному тощо) може бути представлений як *персоніфікований*. Очевидно, що імплементація й методична розробка положень персоніфікованого підходу в процесі фахової вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва сприятиме розвитку навичок застосування глибокого різнорівневого герменевтичного аналізу, що дозволить майбутнім учителям навчитися краще усвідомлювати межсемантичні, культурологічні, соціально-історичні взаємозв'язки в мистецтві, глибше проникати до ідейно-змістової сутності художнього твору, орієнтуватися в жанрових, стилістичних особливостях, розвивати аналітико-творче мислення.

Висновок. Отже, персоніфікація, як художній прийом, пов'язана з уособленням (втіленням) комплексу явищ і процесів у мистецтві, його характерною особливістю є концептуалізація деталей, усвідомлення їх як ознак-символів, що підсилюють переконливість образів персоніфікованих явищ.

Персоніфікація є універсальним прийомом, тому що застосовується в різних видах мистецтва – живописі, літературі, музиці. Означена обставина свідчить про перспективність вивчення функціонування персоніфікації в синтетичних видах мистецтва. Такою є сфера вокальної музики, у якій прийом персоніфікації художнього образу засобами музичної семантики має давню історію. Імплементація принципу персоніфікації у процес вокальної підготовки майбутніх учителів музики пов'язана з вокально-виконавською та педагогічною інтерпретацією художнього образу твору. Цей процес сприяє глибокому проникненню в ідейно-змістовий бік твору мистецтва, розвитку навичок орієнтації в його жанрових, стилістичних особливостях, аналітико-творчого мислення, прагнення до глибинного розуміння художніх смислів творів вокального мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева М. В. Музыка и слово : проблема синтеза в эстетической теории и художественной практике : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 09.00.04 «Эстетика» / Алексеева Мария Викторовна. – Москва, 2009. – 27 с.
2. Аналітична психологія [Електронний ресурс]. – Словари, енциклопедії та справочники – Slovar.cc. – 2012. – Режим доступу : <http://slovar.cc/psih/analit/2481326.html>.
3. Аристотель. Сочинения в четырёх томах. Том 4 / Аристотель // Поэтика. – Москва : Мысль, 1983. – С. 645–680.
4. Давыдова С. А. Предмет «Музыкальное содержание» в аспекте герменевтики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (музыка, уровни общего и профессионального образования)» / Давыдова Светлана Анатольевна. – Санкт-Петербург, 2011. – 24 с.
5. Истомина Н. А. Немецкий живописный портрет 1530-х–1590-х годов : дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.04 [Електронний ресурс] / Истомина Надежда Алексеевна. – Москва, 2006. – 246 с. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/186282.html>.
6. Кузнецова А. В. Музыкальная мифологема «Волшебная флейта» В. А. Моцарта как предтеча синтеза семиотических систем мифа и музыки в романтизме / А. В. Кузнецова // Научные ведомости. Серия Философия. Социология. Право. – 2014. – С. 153–156.
7. Лингвистический энциклопедический словарь [Електронний ресурс]. – Москва : Советская энциклопедия. – 1990. – Режим доступу : <http://tapemark.narod.ru/les/520c.html>.
8. Николаев П. В. Предметный мир парсуны : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.04 «Изобразительное и декоративно-прикладное искусство и архитектура» / Николаев Павел Владимирович. – Москва, 2014. – 28 с.
9. Новейший философский словарь : 3-е изд., исправл. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1280 с. – (Мир энциклопедий).
10. Овчаренко Н. А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Овчаренко Наталія Анатоліївна. – Кривий Ріг, 2016. – 547 с.
11. Потебня А. А. Слово и миф / Александр Афанасьевич Потебня. – Москва : Правда, 1989. – 624 с. – (Философские технологии).
12. Смирнов М. Эмоциональный мир музыки : Исследование / Мстислав Анатольевич Смирнов. – Москва : Музыка, 1990. – 320 с.

РЕЗЮМЕ

Ло Чао. Феномен персонифікації в інтерпретації художественного образу произведения в вокальній підготовці майбутніх учителів музики.

В статті проведено теоретичне дослідження феномена персонифікації в мистецтвозедчій і музично-педагогічній літературі.

В ході теоретичного дослідження визначено, що персонифікація – це універсальний художественний прийом (применим в різних видах мистецтва – живописи, літературі, музиці), зв'язаний з втіленням комплексу явищ і процесів в мистецтві. Його характерною особливістю є концептуалізація деталей, сприйняття їх в якості ознак-символів, посилюючих переконливість образів персонифікованих явищ. В сфері вокальної музики прийом персонифікації художественного образу засобами музичної семантики має давню історію.

В результаті досліджень смислової ролі елементів вокально-музичної семантики вчені констатували існування деяких звукокомплексів – мотивів, тем і інших семантичних одиниць, наділених конкретними ідейними значеннями. Ми вважаємо, що застосування описового методу дослідження цих семантичних одиниць вокального мистецтва як носіїв множини значень – художественно-символічних, музично-виразивних, культурологічних, соціально-культурних, лінгвістических і др., наближає до розуміння художественного образу як персонифікації глобальних ідей (авторської, культурологічної, соціально-історичної, емоційно-психологічної і т.д.).

Вищеозгаданий методологічний підхід класифікується нами як персонифікований. Імплементация принципів персонифікованого підходу в процес вокальної вузовської підготовки майбутніх педагогів-музикантів, в тому числі його застосування в творчій діяльності, зв'язаній з вокально-виконавчою і педагогічною інтерпретацією, ініціює проведення різнорівневого герменевтичного аналізу міжсемантичних, культурологічних, соціально-історичних зв'язків в мистецтві. Це сприяє глибокому проникненню в ідейно-змістову сторону произведения мистецтва, розвитку навичок орієнтації в його жанрових, стилістических особливостях, аналітико-творчого мислення, досягненню художественних значень произведень вокального мистецтва.

Ключеві слова: персонифікація, художественний образ, произведение вокального мистецтва, майбутній учитель музики.

SUMMARY

Luo Chao. Phenomenon of personification in the interpretation of the artistic image compositions in the vocal training of the future music teachers.

In the article a theoretical study of the phenomenon of personification in art, music and pedagogical literature is conducted.

In the course of theoretical studies it is determined that personification is a universal artistic technique (applied in different types of art – paintings, literature, music) which is associated with the embodiment of the complex of phenomena and processes in art. Its distinctive feature is the conceptualization of details, the perception of them as signs-symbols, reinforcing the credibility of images of the personally identifiable phenomena. In the field of vocal music the technique of the artistic image personification by means of musical semantics has a long history.

As a result of researches of the meaningful role of the elements of vocal and musical semantics the scientists noted the existence of the certain sound complexes – motives, themes and other semantic units, with specific ideological values. We believe that the use of a descriptive method for the study of these semantic vocal art units as the carriers of many meanings – artistic-symbolic, musical-expressive, cultural, socio-cultural, linguistic, etc., bring closer to understanding the artistic image as the personification of global ideas (authors, cultural, socio-historical, emotional-psychological, etc.).

The above mentioned methodological approach is classified by us as personalized. The implementation of the principles of a personalized approach to the vocal process of University training of the future teachers-musicians, including its use in creative activities related to vocal performing and teaching interpretation, initiating a multi-level hermeneutic analysis of inter-semantic, cultural, social and historical interconnections in art. It promotes deeper penetration in the ideological and meaningful side of the artwork, development of skills of orientation in its genre, stylistic characteristics, analytical and creative thinking, and understanding of artistic meanings of the works of vocal art.

Key words: *personification, artistic image, work of vocal art, future music teachers.*